

El totalitarisme i la crisi europea de la primera meitat del segle XX, per Felip Belmonte

Felip Belmonte, historiador i arquitecte tècnic.

Per aproximar-se al Totalitarisme i a les seves expressions, el feixisme italià, el nacionalsocialisme i l'estalinisme, cal aturar-se en primer lloc en la visió del que va significar el fenomen totalitari de forma global. Una visió que la totalitat dels estudis realitzats relaciona amb la crisi del sistema liberal-democràtic a Europa en el període 1919-1945, però que es presenta de forma diferent.

Especialistes com Enzo Traverso observen el Totalitarisme com “l'antítesi de l'estat de dret tal com s'havia desenvolupat i entès a Europa durant tot el segle precedent”, aduint al fet que tots els grans especialistes en el tema estan d'acord amb aquest punt (Traverso, 2006, p. 6). Modestament crec, però, que aquesta afirmació presenta dos problemes d'interpretació. El primer és la confusió que pot crear, tant des del punt de vista temporal com territorial, a l'hora de descriure que l'estat liberal clàssic, al que es refereix sens dubte quan parla “d'estat de dret”, es va formalitzar com una forma d'estat comuna dins el continent europeu en el segle anterior a l'aparició dels moviments totalitaris. Segurament seria una afirmació més exacta si es referís als anys immediatament posteriors al final de la Gran Guerra, tal com afirmen (Mazower, 2001, p.18-20, Mosse, 2007, p.17-18)¹.

Per altra banda, presentar els moviments de caràcter totalitari com una antítesi de l'estat liberal té el perill de convertir-lo en la simple negació d'aquest, i incórrer, d'aquesta manera i tal com expressa Gentile (2004, p. 279), en una mena de “negativitat històrica” que indueixi a una simplificació del seu significat². Tot i que hi hauria autors, com Mazower (2001, p. 2), que defensen aquesta interpretació, situant el sorgiment del feixisme italià com una conseqüència de les debilitats del liberalisme i de la por al socialisme a Itàlia, altres estudiosos com Arendt (2006, p. 618-619) o Mosse coincideixen en situar el sorgiment dels totalitarismes com un efecte de la crisi de l'estat liberal-democràtic, i perfilen una interpretació en la qual aquests moviments es presenten amb tota la seva autonomia conceptual respecte a l'estat liberal, demostrant que els moviments totalitaris es conformen com un forma d'estructurar i governar la societat que reïx a partir de l'enfonsament de l'estat liberal, però que no es pot identificar com una antítesi sinó com un model alternatiu amb els seus propis antecedents i essències.

Els orígens dels totalitarismes també han estat àmpliament estudiats des de diferents perspectives, que es poden resumir en dues. Per una banda podem distingir la visió d'una historiografia clàssica, marxista o liberal però bàsicament antifeixista, que observa les manifestacions totalitàries des d'una posició de confrontació al fenomen, qualificant-les com una representació de la versió més reaccionaria i violenta de la dreta nacionalista. Moviments sense ideologia pròpia que es presentaven davant el món amb una proposta política basada en la negació de tot el que fins llavors havia constituït el cos doctrinari conegut de la política (antidemocràcia, antimarxisme, antiliberalisme, etc..) (Gentile, 2004, 276). Una posició que es critica, amb tot el fonament, des de la historiografia renovadora i des de la qual era difícil, per no dir impossible, arribar a conèixer la veritable naturalesa del feixisme o el nazisme. Noms com Mosse, R. de Felice, Gentile i Sternhell, per citar-ne alguns, van encapçalar una renovació historiogràfica que apostava pel coneixement i comprensió dels moviments totalitaris “des de dins” i no des de la crítica exterior, tal com feia també Arendt (2006, p.26-28), aquesta des d'una perspectiva més teòrica i filosòfica, amb l'objectiu d'entendre les seves dinàmiques i arribar a una comprensió adequada del fenomen totalitari.

Un corrent renovador que, en cadascuna de les seves expressions, interpreta els moviments totalitaris com uns moviments moderns associats al moment en què sorgeixen i que es projecten cap al futur utilitzant mecanismes que li ofereix aquesta modernitat: la industrialització i l'aparició definitiva de les masses com a subjecte polític. Aprofitant, també, les possibilitats d'una moderna interpretació del nacionalisme i les tradicions per tal de poder vehicular una simbologia i una “religió civil” destinades a la

conversió de l'antiga societat de classes en una massa homogènia integrada a l'estat (Gentile, 2004, p. 282, Mosse, 2007). Una "modernitat totalitària" que, segons Gentile i aplicada al feixisme italià, té un caràcter totalment revolucionari.

Aquesta apreciació del caràcter revolucionari dels moviments totalitaris, també ha suscitat controvèrsies. Autors com Mosse i el mateix Gentile no presten massa atenció als aspectes ideològics, i un autor que sí ho fa, Sternhell, el col·loca en el mateix plànol "revolucionari" que el comunisme (Traverso, 2005, p. 247). Traverso, en canvi, defensa l'anticomunisme com una característica intrínseca del feixisme, dotant-lo per tant d'un caràcter contrarevolucionari. S'observa de nou un problema de perspectiva en Traverso, ja que si bé està clar que els moviments totalitaris es caracteritzen per una essència clarament anticomunista, afirmar que per això son contrarevolucionaris significaria considerar, de forma reduccionista, que l'únic moviment revolucionari és el comunisme, la qual cosa sembla molt atrevida i feta des d'una perspectiva "comunista".

Ateses les característiques dels totalitarismes, sembla clar que sí cal considerar-los com a revolucionaris, ja que proposen un model d'estat completament diferent dels existents en aquell moment, tant el liberal com el comunista (Gentile, 2004, p. 282, Mazower, 2001, p. 31)³. De fet, un dels trets més importants que defineix aquest caràcter revolucionari dels totalitarismes, és la forma de governar les societats, no basant-se en un cos normatiu que defineix el que és la legalitat o la il·legalitat, ni tan sols a partir de l'exercici discrecional i despòtic del poder, sinó sota els criteris d'unes lleis "superiors" de la naturalesa o de la història, segons el cas alemany o soviètic, que es materialitzen gràcies al "Terror Total", la veritable essència de la dominació totalitària (Arendt, 2006, pp. 620-623).

Cal valorar la importància de les investigacions del Totalitarisme i les seves expressions per part dels corrents de renovació historiogràfica, que han omplert el buit que deixava la historiografia clàssica. Les aportacions, sense ànims d'exhaustivitat, de Mosse (2007, p. 274) i Gentile (2004, p. 281), que han interpretat el nazisme i el feixisme italià, respectivament, des del punt de vista antropològic, cultural i ideològic, estudiant els seus símbols i els seus mites; de Felice, que analitza el feixisme italià des del punt de vista polític i institucional, de la mateixa forma que Sternhell fa amb el francès des d'una perspectiva més clàssica (Traverso, 2005, p. 229); i d'Arendt, la qual construeix una caracterització global del fenomen del Totalitarisme amb una forta base filosòfica, tot i que Traverso (2001, p. 15) l'arriba a qualificar d'aporètica i centrada en el nazisme, han estat importantíssimes per interpretar el Totalitarisme.

Tot i que cadascun ho feia des d'una perspectiva concreta, el que ha significat que xoquessin amb els límits que definia la mateixa perspectiva, la qualitat d'aquests estudis ha permès que, observats de forma conjunta, puguem gaudir actualment d'una visió integral d'un fenomen de tanta complexitat com el Totalitarisme.

Notes

¹ Mazower, tot i que forma implícita, exclou Rússia de la relació de països que adopten aquesta configuració de l'estat;

² Cal assenyalar que el mateix Traverso es fa ressò en aquest article de la interpretació de Gentile, que estén a Mosse i Sternhell, tot i que no queda clar si la subscriu. (Traverso, 2005).

³ El cas de l'Estalinisme seria diferent, ja que es tracta d'una evolució cap al totalitarisme del règim comunista instaurat a partir de la revolució de 1917 i la victòria a la guerra civil.

Referències

Arendt H. (2006). Ideologia y Terror. Una nueva forma de gobierno. En H. ARENDT, *Los orígenes de*

Totalitarismo (pp. 617-640). Madrid: Alianza.

Gentile, E. (2004). La modernidad totalitaria. A E. Gentile, *Fascismo. Història e interpretación* (pp. 275-314). Madrid: Alianza.

Mazower, M. (2001). El Templo abandonado: Auge i caída de la democracia. A *La Europa negra* (pp. 17-56). Barcelona: Ediciones B, SA.

Mosse, G. L. (2007). *La nacionalización de las masas. Simbolismo político y movimientos de masas en Alemania desde las Guerras Napoleónicas hasta el Tercer Reich*. Buenos Aires: Marcial Pons. Siglo XXI Editores Argentina SA.

Traverso, E. (2001). El Totalitarisme. Història i apories d'un concepte. *L'Espill* (7), 5-19.

Traverso, E. (2005). Interpretar el fascismo. Notas sobre George L. Mosse, Zeev Sternhell y Emilo Gentile. *Ayer* (60), 227-258.